Ruth Franklin

DE VELE LEVENS VAN ANNE FRANK

VERTAALD DOOR MARIO MOLEGRAAF

2025 Prometheus Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Oorspronkelijke titel *The Many Lives of Anne Frank*
© 2025 Ruth Franklin
© 2025 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Mario Molegraaf
Omslagontwerp DPS Design & Prepress Studio
Foto auteur Anthony Delmundo
Zetwerk Elgraphic
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5962 7

1
KIND

Van Frankfurt naar Amsterdam, 1929-1934

Vader werd in Frankfurt am Main geboren, van steenrijke ouders, Michael Frank had een bank, en was daardoor millionair geworden.

Op de foto, uit het voorjaar van 1933, is een plein te zien in het centrum van Frankfurt. Er is een standbeeld van Friedrich Schiller, de achttiende-eeuwse dichter, toneelschrijver en filosoof, en verder de barokke Hauptwache, ofwel wachthuis, een van de beroemdste bezienswaardigheden van de stad. Maar de fotograaf moet iemand uit de stad zijn, want hij heeft ervoor gekozen zich niet op de bezienswaardigheden te richten, maar op een moeder en twee dochters. De jas van de vrouw is eenvoudig, haar schoenen zijn degelijk, maar de meisjes zijn gekleed voor een uitje. De oudste zus, net zeven geworden, draagt een wollen jas met een bontkraag en glanzende Mary Janes. Haar knieën zijn te zien in de opening tussen haar rok en haar lange sokken, een teken dat het warmer weer begint te worden. Ze kijkt recht in de camera, met ernstige blik, haar gehandschoende hand rust in de holte van haar moeders elleboog. Het jongere meisje, bijna vier, is gehuld in een donzige witte jas, misschien gemaakt van konijnenbont, en een bijpassende witte hoed waaruit een krul over haar voorhoofd valt. Ze draagt witte slobkousen over haar schoenen. Ze fronst naar de camera met de uitdrukking van een kind dat stil moet staan. Alleen de moeder weet een glimlach te produceren.[1]

Ze zien eruit alsof ze daar thuishoren, en dat is ook zo. Margot en Anne Frank zijn de nieuwste generatie van een familie met diepe wor-

tels in de regio. Alice Stern Frank, de moeder van Otto, kon wijzen op voorouders in Frankfurt in de zeventiende eeuw. Michael Frank, de vader van Otto, kwam uit Landau, een stad op het platteland zo'n honderdtwintig kilometer ten zuiden van Frankfurt, waar de Joodse gemeenschap ook al eeuwen oud was. Hij *had zich helemaal opgewerkt*, zou Anne opmerken, en werd bankier en effectenmakelaar.[2]

In de familie Frank groeiden kinderen op in de stijl van de hogere klasse Duitsers, wat ze ook waren. Toen Otto werd geboren – op 12 mei 1889, nog geen maand na Hitler – woonde het gezin in een appartement in het elegante Westend, op loopafstand van Michaels kantoor in het centrum van Frankfurt, vlak bij de beurs; de burgemeester woonde in hetzelfde blok.[3] In 1901, het jaar dat Otto twaalf werd, verhuisde het gezin naar een eigen huis met meerdere verdiepingen, en ze namen Alices moeder, die weduwe was geworden, op in het gezin. Ze gingen op vakantie naar een hotel in het Zwarte Woud en hadden hun eigen loge in de opera. In 1907, het jaar voor hij zijn middelbareschooldiploma haalde, maakte Otto tijdens de paasvakantie een reis naar Spanje. Otto zat op het Lessing-Gymnasium, een van de oudste en beste middelbare scholen in Frankfurt, waar hij de enige Joodse leerling in zijn klas was. In zijn vrije tijd leerde hij cello spelen en paardrijden. De familie Frank organiseerde gekostumeerde bals en andere chique feesten: Milly Stanfield, een jongere nicht die als kind op bezoek kwam, herinnerde zich dat ze bij de familie Frank 'een enorme ijstaart versierd met sprookjesfiguren' opdienden en haar uitnodigden voor het circus.[4] Het werd een traditie voor familieleden om gedichten te schrijven voor elkaars verjaardagen en voor die van henzelf, een gewoonte die de volwassen Otto met zijn vrouw en kinderen voortzette.

Ook Edith, geboren als Edith Holländer in Aken, vlak bij de Nederlandse grens, kwam uit een rijke familie. Ze maakte later indruk op Anne met verhalen over *verlovingen met 250 mensen, particuliere bals en diners*.[5] Haar vroege leven werd gekenmerkt door tragedie, met de dood van haar oudere zus aan een blindedarmontsteking op zestienjarige leeftijd. Toch genoot ze de voorrechten van een vrouw

van haar klasse: tennissen, in zee zwemmen. Als jonge vrouw droeg ze *flapper*-jurken, had ze een bobkapsel en danste ze de charleston.[6]

De Franken waren geassimileerde Joden. Alices oudoom Moritz zou ooit een exemplaar van *Faust* onder zijn gebedssjaal in de synagoge hebben verborgen. Haar moeder heette Cornelia, naar de zus van Goethe.[7] Behalve hun Duitse opvoeding gaven Alice en Michael hun kinderen ook Duitse namen: Otto's broers en zussen heetten Robert, Herbert en Helene (Leni). Otto kreeg geen bar mitswa en leerde nooit Hebreeuws lezen of spreken. Toen Edith in de familie kwam, was ze verreweg de meest religieuze persoon. Haar ouders aten koosjer en gingen naar de synagoge, een gewoonte waaraan ze vasthield na haar huwelijk met Otto, in 1925.[8]

Otto en Edith stonden duidelijk te popelen om ouders te worden. Margot (uitgesproken op de Duitse manier, met de 't' hoorbaar) Betti, bijgenaamd 'Mutz', werd geboren op 16 februari 1926, amper negen maanden na de bruiloft van haar ouders. Annelies Marie – haar roepnaam, Anne, ook op z'n Duits uitgesproken, Ah-na – volgde op 12 juni 1929. Het was een zware bevalling, en aanvankelijk kwam ze moeilijk op gewicht. Edith moest binnen een paar maanden stoppen met haar borstvoeding te geven. Margot werd sportief, tenniste en roeide.[9] Maar Anne had heel haar kindertijd last van haar gezondheid. Haar armen en benen raakten vaak ontwricht, volgens sommige onderzoekers een symptoom van het Ehlers-Danlos-syndroom, een bindweefselaandoening die hypermobiliteit veroorzaakt. Ze kreeg ook mazelen, gevolgd door hartproblemen. Soms moest ze wekenlang het bed houden. De familie gaf haar de bijnaam *Zärtlein*, 'poppetje'.[10] Otto, een fervent fotograaf, legde liefdevol haar kindertijd vast met zijn gekoesterde Leica-camera, een van de eerste die in de handel was.

Annes kwalen belemmerden haar geest niet. Mensen die haar als kind kenden, herinnerden zich haar als extravert, slim en vol persoonlijkheid. 'Je hebt ogen als een kat,' zei ze tegen een volwassen buurman in Frankfurt. De toenmalige huishoudster van de familie Frank, Kathi Stilgenbauer, aanwezig bij de geboorte van beide meisjes, herinnerde zich dat voor Margot 'vuil niet bestond', terwijl Anne, die het leuk

vond om in de regen op het balkon te spelen, zich soms diverse keren per dag moest verkleden.[11] Toen hun neef Buddy kaarten maakte met plaatjes van familieleden, schreef hij als onderschrift op Annes kaart 'Anne der Strolch' (Anne de deugniet). Ze 'klapte in haar handen en sprong in het rond' uit vreugde over de aanduiding. De woorden op de kaart van Margot waren netter: 'Laat zich niet kussen'.[12] Voor haar vijftiende verjaardag gaven Otto en Edith aan Margot gedrukte 'visitekaartjes', met een gedicht waarin wordt uitgelegd dat je ze kunt gebruiken in plaats van 'de nare taak/ je naam in het openbaar hardop uit te spreken'.[13] Datzelfde jaar praatte Anne, twaalf jaar, zoveel in de klas dat ze opstellen moest schrijven over het thema een kletskous zijn.

Al als jong kind was Margot leergierig, serieus en gehoorzaam. 'Ze straalde een kalme, rustige vriendelijkheid uit en hielp graag mensen in nood,' volgens Annes vriendin Hannah Goslar, die wenste dat ze een grote zus had zoals Margot. Anne was juist onstuimig en fantasierijk. In de kinderkamer stond een lamp beschilderd met dieren – 'een hele dierentuin', volgens Stilgenbauer – waarover Anne graag verhalen vertelde.[14]

Ook Otto vertelde de meisjes graag verhalen, vaak over twee zussen die allebei Paula heten: een goede en een slechte.[15] In het Achterhuis vertelde hij Anne verhalen om haar te troosten tijdens nachtelijke luchtaanvallen. In haar 'Verhaaltjesboek', een bundel fictie en komische schetsen die ze naast haar dagboek schreef, legde ze zo'n verhaal vast: 'Paula's vlucht', waarin de slechte Paula zich verstopt in een vliegtuig en uiteindelijk wordt geadopteerd door een Russisch gezin.[16]

Waren goede Paula en slechte Paula stand-ins voor Margot en Anne? Er is geen bewijs dat Otto dit bedoelde. Maar anderen, ook Edith, vergeleken de twee meisjes – vaak ten nadele van Anne. De cijfers van Margot waren uitstekend, maar Anne had moeite zich te concentreren, schreef Edith aan een vriendin nadat het gezin naar Amsterdam was verhuisd. Op de lagere school dacht Margot al aan de universiteit, terwijl Anne 'minder ijverig, maar erg grappig was [...] geestig en amusant'. In het Achterhuis fungeerde Margot als Nederlandse corrector voor de volwassenen, die allemaal Duits als moedertaal hadden. 'We

vonden dat Margot vreselijk getalenteerd was en alles zou kunnen,' zei Hannah Goslar later, Anne was meer een 'sociale vlinder'. De moeder van een andere vriendin herinnerde zich Margot als '*summa cum laude*, heel haar schooltijd, heel haar leven'. Toen Miep Gies en haar man het appartement van de familie Frank bezochten voor een etentje kwam Anne aanrennen om hen te begroeten, haar stem 'snel' en 'hoog'. Margot zat, verlegen en stil, aan tafel in ideale houding, haar handen gevouwen. Zoals Miep opmerkte, 'leek Margot mama's kleine meisje te zijn, en papa neigde veel meer tot Anne'.[17]

Dit zal de lezers van het *Dagboek* niet verbazen: daarin klaagt Anne vaak dat Edith Margot voortrekt en spreekt ze haar eigen voorkeur voor haar vader uit. Otto mag een aantal aanmerkingen van Anne over haar moeder hebben geschrapt, hij hoefde nauwelijks soortgelijke ingrepen te doen wat zichzelf betrof. Bijna altijd schrijft Anne met warmte en liefde over hem, waarbij ze haar bijnaam voor hem gebruikte, 'Pim'. *Alleen papa begrijpt mij een enkele keer*, hij is nooit langer boos dan een paar minuten. Als ze 's nachts troost zoekt, kruipt ze in zijn bed. Ze knipt zelfs zijn haar: *Pim beweert dat hij na de oorlog nooit meer een andere kapper neemt, zo goed volbreng ik m'n werk.* Het ergste wat ze over hem kan zeggen – in het voorjaar van 1944, na bijna twee jaar te zijn ondergedoken – is dat hij *niet meer zo hartelijk* is [...] *veel te koud.*[18]

Toch had Anne, net als de meeste pubers, periodes dat ze zich vervreemd voelde van haar familie. *Ik pas niet bij hun en dat voel ik vooral de laatste tijd duidelijk*, klaagde ze na slechts een week ondergedoken te hebben gezeten. *Ik wil geen bekrompen bestaan zoals mama en Margot*, benadrukte ze later. Margot hoopte naar Palestina te emigreren en kraamverzorgster te worden, maar Anne zag een meer verfijnde toekomst voor zich: een jaar in Parijs en een jaar in Londen om *de taal te leren en kunstgeschiedenis te studeren*, met *mooie jurken en interessante mensen.* Ze kwam in opstand toen haar ouders en de Van Pelsen haar aanmoedigden meer op haar zus te lijken. *Ik zal je maar bekennen dat ik helemaal niet zo als Margot worden wil, ze is me veel te slapjes en onverschillig, laat zich door iedereen omverpraten en geeft in alles toe. Ik wil wat steviger van geest zijn!*[19]

Ondanks hun verschillen hadden de zussen momenten van grote intimiteit. Er zijn veel meer foto's uit hun kindertijd van hen samen dan apart: op het strand, thuis of met familie, ze verschijnen als een paar. Miep viel de duidelijke bewondering op van de tienjarige Anne voor haar zus: 'Alles wat Margot deed of zei werd opgeslokt door Annes schietende ogen en snelle geest.'[20] Op een nacht een paar jaar later, toen ze samen in bed lagen in het Achterhuis – *het was onnoemelijk klein maar juist grappig* –, had Margot gevraagd om Annes dagboek te mogen lezen. *Ik zeg sommige stukken wel, en toen vroeg ik naar de hare dat mocht ik dan ook lezen.* Ze vermeldt niet hoe Margot reageerde.[21]

Dit is de enige keer dat Anne vertelt dat – opwindend genoeg – ook Margot een dagboek bijhield. Omdat het is vermist, kunnen we alleen gissen of Margot last had van de hoge verwachtingen van haar ouders over haar of haar eigen perfectionisme; of ze het vervelend vond om de 'goede' zus te zijn, degene die zich altijd gedroeg, terwijl Anne opstandig was en openhartig; of ze jaloers was op Annes hechte relatie met de vrolijke, goedmoedige Pim. Alison Leslie Gold, die met Miep samenwerkte aan haar memoires, vertelde dat Miep enkel 'haar hoofd schudde' toen haar naar Margot werd gevraagd. Zij en haar echtgenoot, Jan, legden uit dat 'de enige reden dat ze een relatie hadden met Anne was omdat Anne de sociale conventies had getart, contact met hen had gezocht, nieuwsgierig en stoutmoedig was, hartelijk en aardig [...] terwijl Margot, hoewel beleefd, altijd afstand had gehouden'. Tot haar spijt, zei Gold, kon ze Margot nooit presenteren als 'iets meer dan de schim die ze was voor de familie Gies'.[22]

In Auschwitz bleven, volgens overlevenden die daar met hen omgingen, Anne en Margot zo dicht mogelijk bij Edith. Nadat ze zonder hun moeder naar Bergen-Belsen waren overgebracht, waren de zussen onafscheidelijk. Lien Brilleslijper, een Nederlands-Joodse verzetsstrijdster die met haar eigen zus, Marianne (Janny), naar het kamp was gedeporteerd, herkende Margot en Anne daar: 'twee dunne, kaalgeschoren figuren die eruitzagen als vogeltjes die het ijskoud hadden'.[23] De twee paren zussen vormden een groep, en hielden elkaar zo goed als ze konden in het oog. Toen Lien en Janny naar een nieuwe barak

moesten, vroegen ze Margot en Anne met hen mee te gaan, maar Margot leed aan hevige diarree en moest achterblijven. Anne bleef om voor haar te zorgen.

Lien en Janny kwamen regelmatig op bezoek en brachten eten mee als ze konden, en uiteindelijk bleken Margot en Anne in de ziekenbarak te liggen. Margot was te ziek om te praten. 'Hier kunnen we allebei op één stapelbed liggen, we zijn samen en het is vredig,' zei Anne tegen hen. Toen ze de volgende dag terugkeerden, was Margot amper bij bewustzijn, nadat ze op de grond was gevallen. Een paar dagen later waren ze allebei dood.[24]

Herinnerden zij zich, in die afschuwelijke laatste dagen samen, de keren in het Achterhuis dat ze in één bed waren gekropen en vertrouwelijkheden delen? Als de getuigenis van Lien Brilleslijper klopt, had Anne een kans om zichzelf te redden, maar koos ze ervoor om bij Margot te blijven. Mogelijk heeft ze de ziekte waaraan ze stierf opgelopen door voor haar zus te zorgen.

Onderduikdag 582: maandag 7 februari 1944. Margot, die zich klaarmaakt om te gaan slapen, krijgt een steek van een speld die Edith per ongeluk heeft achtergelaten in haar deken nadat ze die heeft gerepareerd. Otto schudt zijn hoofd en heeft het met de kinderen over Ediths 'slordigheid'. *Du bist doch eine echte Rabenmutter*, zegt Anne tegen Edith – in het Duits: *Rabenmutter* verwijst naar een vrouw die haar kinderen verwaarloost. (Ooit geloofde men dat jonge raven te vroeg uit het nest werden gekieperd.) Ze zei het *zo'n beetje voor de grap*, schrijft ze. Maar Edith begint tegen Anne over haar eigen gebrek aan netheid en bekritiseert haar wegens het laten liggen van een nageletui, zelfs nadat Margot toegeeft dat zij het als laatste gebruikte. *Altijd krijg ik het als een ander wat doet*, klaagt Anne.[25]

Op dit punt in de aantekening bood *De dagboeken van Anne Frank* – volgens de makers een volledige weergave van Annes dagboek in al zijn versies – een reeks puntjes en een voetnoot waarin men uitlegt dat zevenenveertig regels waarin Anne Frank een uiterst onvriendelijk en deels oneerlijk beeld geeft van het huwelijk van haar ouders zijn ge-

schrapt op verzoek van de familie Frank. Maar meestal komt de waarheid aan het licht, en in 1998 bleek dat Otto niet alleen deze passage uit Versie C had geschrapt, maar de extra stap had gezet om de pagina's met de zevenenveertig regels uit het manuscript van het *Dagboek* te verwijderen en ze in bewaring te geven aan een vriend – waardoor hij, naar waarheid, kon verklaren niet meer in het bezit te zijn van dingen met betrekking tot Annes dagboek. De pagina's waarvoor Otto zich zo had ingespannen ze verborgen te houden, werden door zijn vriend aan de Oostenrijkse journaliste Melissa Müller gegeven toen ze onderzoek deed voor haar biografie van Anne, en vervolgens openbaar gemaakt door *Het Parool*, een grote Nederlandse krant.[26]

Wat heeft Anne over het huwelijk te zeggen dat het zo moest worden weggewerkt? Ze verwijst naar een liefdesrelatie die Otto in zijn jeugd had en die hij blijft idealiseren, dat beweert ze tenminste: *Het kan voor een vrouw, die lief heeft niet gemakkelijk zijn te weten dat ze in het hart van haar man nooit de eerste plaats in zal nemen.*[27] Volgens Anne is het huwelijk in wezen een zakelijke overeenkomst die Otto aanging in een tijd dat *zijn idealen waren vervlogen* en *jong was hij niet meer.*[28] Anne, die helemaal klinkt als de veertienjarige die ze is, schrijft dat Otto wel van Edith houdt, maar *Vader is niet verliefd, hij geeft haar een zoen zoals hij ons zoent*. Hij beschouwt haar niet als een rolmodel voor de kinderen: *Hij kijkt haar plagend en spottend aan, maar nooit liefdevol.* Edith is *van binnen langzaam maar zeker afgebrokkeld* door de langetermijneffecten van onbeantwoorde liefde. Anne vraagt zich af of ze niet meer sympathie moet hebben voor haar moeder, gezien de pijn die Edith moet doorstaan, en geeft toe dat ze dat niet kan. *Ik kan niet met haar praten, ik kan niet liefdevol in die koude ogen kijken.*[29]

In 1908, toen hij achttien was, vonden er twee bepalende dingen plaats in Otto's leven. Hij verloofde zich met een vrouw van wie de identiteit onbekend blijft – de liefdesrelatie waarnaar Anne in haar dagboek verwijst. En tijdens een zomer aan de Universiteit van Heidelberg leerde hij Nathan Straus jr. kennen, die een levenslange vriend bleef. De familie Straus, Amerikaanse Joden van Duitse afkomst, woonden al meer dan vijftig jaar in de Verenigde Staten, en hadden

zich opgewerkt van verkopers van droge waren in het Zuiden tot eigenaars van Macy's warenhuis. Kort nadat hij Nathan had leren kennen, vertrok Otto voor een jaar naar de Verenigde Staten, waar Nathan Straus sr. een vaderlijke interesse in hem stelde en hem de ins en outs van het bedrijf bijbracht. Tijdens zijn afwezigheid trouwde zijn verloofde met iemand anders, wat hem een gebroken hart bezorgde.[30]

'Een man alleen is een onvolledig halfwezen,' schreef Otto aan zijn zus Leni vanaf het front in juni 1918.[31] Hij en zijn broers behoorden tot de 100.000 Duitse Joden die dienst namen en hun patriottisme toonden. Voor Otto is het leger misschien een nuttige afleiding geweest. Bijna zeven jaar verstreken tussen het einde van de oorlog en zijn verloving met Edith, op zesendertigjarige leeftijd. Tijdens die periode stortte de Michael Frank Bank in, deels omdat Alice, die de bank na de dood van haar man, in 1909, had overgenomen, had belegd in oorlogsobligaties die waardeloos bleken.[32] De bank ging failliet in december 1924. Vier maanden later vroeg Otto de elf jaar jongere Edith ten huwelijk, zij bracht een aanzienlijke bruidsschat mee. Het was misschien een gearrangeerd huwelijk, via een familielid of een professionele koppelaar.[33]

Hoewel een tiener een huwelijk dat op iets anders dan (of niet alleen op) liefde is gebaseerd onromantisch kan vinden, is niet bekend of Otto het eens was met Annes oordeel over de relatie. Toch zijn er enige aanwijzingen dat ze gelijk had. In een aan Edith op 12 mei 1939 geschreven brief, de dag dat ze veertien jaar waren getrouwd en hij zijn vijftigste verjaardag vierde, blikte hij terug op hun jaren van gelukkig en succesvol partnerschap, een bron van stabiliteit te midden van de steeds grotere chaos om hen heen, zonder het woord 'liefde' te bezigen. Hun gezamenlijke doel was, schreef hij, 'om op onze kinderen datzelfde idee van solidariteit, gevoel van zekerheid, en idee van wederzijdse verantwoordelijkheid over te brengen'. In de brief wordt ook verwezen naar een afspraak tussen hen tweeën, maar uitleg daarover ontbreekt: 'Als we ons houden aan onze beproefde overeenkomst, kan er niets misgaan.'[34] Na de oorlog gaf Otto toe Margot en Anne veel meer te missen dan Edith.[35]